

INTRODUCCIÓ

0.

El març de 1794 el llibreter i editor Johann Friedrich Cotta, instal·lat a Tubinga, planifica l'edició d'un diari i en proposa a Schiller ser-ne el cap de redacció. Schiller no vol entrar en el periodisme del dia a dia, però accepta amb entusiasme el pla de fundar una nova revista literària, *Die Horen*, de la qual van acabar sortint trenta-tres números entre 1795 i 1797. Cotta perseguia atraure cap a la revista i, sobretot, cap a la seva editorial tots aquells escriptors reconeguts en el terreny de la literatura, la filosofia i la ciència. I Schiller s'hi va abocar de ple. Li interessava el projecte, sí, i també les condicions que Cotta li oferia: bona presentació, tipografia elegant, tirada de 1500 exemplars i bons honoraris per tal d'aconseguir la col·laboració de l'elit dels escriptors. «La nostra revista», escrivia al seu amic Körner el 12 de juny de 1794, «ha de fer època, i tot aquell qui aspiri a ser persona de bon gust ha de comprar-nos i llegir-nos». Va aconseguir la col·laboració del mateix Körner (editor després de les Obres Completes de Schiller) i dels germans Humboldt (Wilhelm i Alexander), de Fichte, Herder, Hölderlin i els germans Schlegel. La pedra a la sabata era, però, una altra i Schiller li havia promès a Cotta: «Goethe, un home dels quals només en surt un cada molts segles, és una adquisició molt valuosa, i cal aconseguir-lo costi el que costi». Cotta va augmentar expressament els ja elevats honoraris dels col·laboradors.

El 13 de juny de 1794, Schiller, des de Jena, va escriure la seva primera carta a Goethe. Era una carta d'invitació a col·laborar a *Die Horen*. Amb molta escudella, sí, però també amb tacte li deia: «El full adjunt [el text oficial d'invitació als col·laboradors] conté el desig d'una societat que, just perquè estima infinitament la seva persona, se sentiria honorada si vostè oferís a la revista les seves col·laboracions, sobre la categoria i vàlua de les quals no hi ha sinó una sola veu. La decisió d'una persona de tan alt llinatge de col·laborar en aquesta empresa, fent-se'n membre, serà decisiva per al seu èxit, i amb la màxima sol·licitud acceptem totes les condicions sota les quals vostè pugui donar-nos la seva conformitat».

Goethe, instal·lat a Weimar, triga uns dies a respondre. I la resposta podria ser un bon exercici ecdòtic. En un primer estadi escriu: «I desitjo mostrar-me agraït per la confiança a través de l'acció». Refet en un segon estadi per: «I que jo accepto amb gratitud». Refet després per: «I que jo accepto amb alegria». La redacció final de la carta del 24 de juny diu: «Formaré part de la societat amb alegria i de tot cor [...] Sens dubte una unió més estreta amb homes tan valents, com són els empresaris, farà revivre en mi algunes coses que ara estan rovellades». Ja saben: aquesta carta va ser el naixement d'una gran amistat.

En uns papers del 15 de gener del 2010, un primer esbós del que podria ser la revista *Haidé*, ja s'hi deia que «El cos de la revista el formarien uns cinc-sis articles centrals, que podrien tocar aspectes heterogenis o organitzar-se al voltant d'un eix temàtic comú i emparar-se sota la forma d'un dossier». I s'esmentaven alguns d'aquests possibles dossiers: sobre l'epistolari, sobre la traducció (1, 2012), sobre la llengua, sobre les arts plàstiques (2, 2013), sobre la música, sobre la recepció de Maragall (3, 2014), sobre el Comte Arnau, etc. Ha arribat el moment per al dossier dedicat a la correspondència. M'agradaria que fos el primer dossier dedicat a la correspondència.

El 20 de febrer d'enguany, 2015, sota el paraigua del projecte de recerca «Ecdòtica, llengua literària i poètiques: creació i crítica catalanes dels segles XIX i XX», un projecte del GRECUB (Grup de Recerca en Ecdòtica de la Universitat de Barcelona), va tenir lloc a la Universitat de Barcelona una jornada acadèmica titulada *Sobre epistolaris i creació literària*. La sessió s'inspirava en les aportacions i els estudis de la crítica genètica francesa i, concretament, en el llibre *Genèse & Correspondances*,¹ aplec d'articles d'autors diversos. El seminari pretenia centrar-se en la disciplina de la crítica textual aplicada a les cartes com, així mateix, en les diferents funcions genètiques –paratextual, documental, creativa, poetològica i editorial– d'epistolaris d'escriptors catalans canònics del segle XX tals com Maragall, Foix, Espriu, Riba o Rodoreda. Les notes que segueixen tenen parcialment el seu origen en aquesta sessió acadèmica i les presento en dos apartats. El primer sobre la manera com ens ha arribat l'epistolari Maragall, és a dir, la seva transmissió, punt de partida per a futurs estudis sobre la recepció. El segon sobre algunes de les funcions de l'epistolari Maragall.

1.

Entrem, per uns moments, en la màquina de temps. Les cartes que la majoria de nosaltres escrivim tenen una única «vida»: l'«original», la que es desenvolupa en temps real, el temps, l'esforç i la intenció que invertim a escriure-les. A tot estirar les cartes que nosaltres escrivim tenen una rèplica en la lectura que en fa el nostre corresponsal i, sovint, però no sempre, en la resposta que en rebem. Normalment, la cosa no passa d'aquí. Les cartes de les quals ens ocupem en aquest dossier (diguem-ne literàries, o d'escriptors, o d'autor, per entendre'ns), en tenen dues, de vides: una d'original (l'escriptura en aquest cas manuscrita d'una carta de Maragall al seu pare, a Soler i Miquel, a Roura, a Pijoan, a Rahola, a Unamuno, al bisbe Torras i Bages, a Clara o als fills), i una altra de «virtual», «sobreafeçada», en tant que cartes recompostes com a textos publicats a posteriori per diferents editors. Seria el cas de les cartes de Maragall publicades en diferents reculls d'obres completes o en volums monogràfics solts: Pere Coromines-Maragall, Maragall-Torras i Bages, Maragall-Roura o Maragall-Unamuno. De fa uns anys tenim edicions filològiques, anotades, Maragall-Pijoan, Maragall-Lloret, les del festeig entre Maragall i Clara.

Hi ha cartes que s'editen al marge d'aquests formats d'obres completes i volums solts, com a text inèdit integrat en un article (Terry: Maragall-Pedrell), en un llibre miscel·lani (Cacho Viu: Maragall-Ors), en

¹ *Genèse & Correspondances*, ed. de Françoise Leriche i Alain Pagès, París, Éditions des archives contemporaines - ITEM, 2012.

epistolaris generals (Medina: Carner-Maragall) o en antologies (Aragó-Clara: Maragall-Rahola), o es donen a conèixer en conferències i actes més o menys acadèmics (Casals: Maragall-Andrée Béarn; Farré: Via-Maragall). Etcètera.

És lògic que sigui així: el pas del temps fa aflorar nous textos, nous fons documentals; alguns d'aquests apareixen d'una manera generosa i al marge d'interessos econòmics; d'altres formen part de patrimonis particulars, d'altres passen, al cap dels anys, als catàlegs de les cases de subhastes. No passa res; no només és lícit, sinó que és legal. Però s'ha d'estar atent i que no ens facin passar bou per bèstia grossa. No deia mentida qui posava la paraula «Manuscrit» al costat de «Dinou cartes de Joan Maragall i Gorina a Joaquim Freixas i Martorell (1881-1911)». Però tampoc no deia tota la veritat. Les cartes no eren autògrafes de Maragall, sinó copiades manuscrites pel mateix Freixas. No és ben bé el mateix. I en aquest cas és tan obvi! La cal·ligrafia de l'un i de l'altre són tan diferents!

Més enllà del paper, fa uns quants anys, l'Arxiu Joan Maragall i la Biblioteca de Catalunya, van anar digitalitzant els textos de Maragall (poemes, proses, articles i també l'epistolari creuat gairebé complet) i els van penjar a la xarxa (<http://www.bnc.cat/digital/jmaragall/coleccions/epistolari.htm>).

Amb posterioritat, la Biblioteca va endegar el projecte «Transcriu-me!!». Disponible en línia i amb l'objectiu que la ciutadania pogués participar en la preservació del patrimoni a través del portal Memòria Digital de Catalunya, la iniciativa va permetre que tothom –i remarco el tothom– pogués tenir l'oportunitat de convertir-se en editor dels textos –de gairebé tots els textos– de Maragall. Algú més objectiu que jo, i amb més coneixements tècnics que jo, hauria de fer un informe sobre els criteris d'edició, la fiabilitat de les transcripcions, l'operativitat de les cerques i els resultats globals del projecte.

Del repàs pràctic de les cartes publicades de Joan Maragall, sigui quin sigui el format, en surten, és clar, preguntes. Algunes de tan generals com la utilitat d'una carta més enllà de la funció comunicativa (i l'exemple de la carta de Schiller a Goethe ens aniria molt bé). Altres de més específiques com la utilitat d'editar les cartes d'autor. Fins a quin punt les cartes ajuden a llegir millor Maragall? O, potser, com i de quina manera resulten un inconvenient, una trava, per tractar-se d'uns textos massa personals i, en principi, no concebuts com a creació literària i no destinats –també en principi– a la seva publicació? En definitiva, editar les cartes d'un autor com Maragall, suma o resta a l'hora de llegir-lo? O bé, simplement perquè existeixen, els especialistes les hem de conèixer, sense que els hàgim de donar un valor afegit? El tema porta cua. I la dels gèneres i els seus límits no seria pas la menys important. Però ara això no fa al cas. Potser convindria fer-ne un altre dossier d'*Haidé*.

2.

Entraré en canvi a fer algunes consideracions sobre les funcions dels epistolaris en la línia genetista (i genettiana) proposada per Pierre-Marc de Biasi en el seu article sobre la correspondència de Flaubert,² aplicades és clar, al cas de Maragall.

2 Pierre-Marc de BIASI, «Correspondance et genèse. Indice épistolaire et lettre de travail: le cas Flaubert», dins *Genèse & Correspondances*, op. cit., p. 71-108.

Les cartes, com els dietaris (en el nostre cas serien les *Notes autobiogràfiques*), ens informen de **fontes**: la lectura d'un llibre (*Els perses*, d'Èsquil, a la base dels «Tres cants de la guerra», el *Faust*, les *Elegies romanes* i el *Werther*, punt d'arrencada per a tants poemes d'amor: «Dins sa cambra», la «Glosa»; els *Himnes homèrics*, tan lligats a la *Nausica*); l'audició d'un concert (la sonata op. 53 de Beethoven interpretada per Horszowski sobre el qual després escriurà un poema), la visita d'una exposició (la de Joaquim Sunyer al Faianç Català el 1910 que donarà lloc a un text magnífic encarregat per Miquel Utrillo); la participació directa o indirecta en un esdeveniment de la vida quotidiana, com ara l'atemptat del Liceu («Paternal»), la Setmana Tràgica (en aquest cas concret convé recordar que Maragall és a Caldetes, però la informació li arriba a través de cartes de Pijoan que després ell literaturitzarà, en part, a la segona part de l'«Oda nova a Barcelona» i en els articles a la premsa); un lloc freqüentat (Puigcerdà, el Cantàbric, Caldetes, el Montseny, Olot, Cauterets, tots amb el seu respectiu text en vers); etc.

Tampoc no és discutible que els epistolaris d'autor aporten informació sobre les raons últimes de l'escriptura i de les seves **intencions**. Comentaris de naturalesa estètica i poètica sobre la literatura en general es veuen a la carta a Freixas del 5 de juliol de 1881 en què Maragall aposta de manera inequívoca per la creació en llengua catalana, o a les cartes a Soler i Miquel (sobre les «Pirinenques») o a les escrites a Pijoan després de les estades compartides al Montseny, que prefiguren la paraula viva; o sobre una obra en particular, per exemple sobre obra pròpia ja escrita o en procés d'escriptura, quan comenta amb Pijoan el títol de *Les disperses* i el seu contingut, o el títol d'*Enllà*; a les cartes a Pedrell, Pijoan, Rahola o Pérez Jorba sobre el Comte Arnau; a les cartes a Soler i Miquel en què trobem explicat, a propòsit del primer llibre (*Poesies*, 1895), tant el procés d'escriptura, com el d'edició, com el moment màgic de la seva presència als aparadors de les llibreries; o a les cartes amb Eugeni d'Ors entorn dels Elogis. I no oblidem la carta a Joaquim Freixas (15 octubre 1898) en la qual parla de la *Ifigènia a Tàurida*:

Gràcies per la teva felicitació sobre lo de la *Ifigènia*. Crec que es fa un gran bé an el catalanisme ennoblint-lo introduint-hi obres mestres com la de Goethe i em sembla que aquesta vegada el cop no ha sigut en va. Per la *high life* que va assistir al Laberinto, allò fou una espècie de revelació de que el català, aplicat a coses grans, no era ordinari. Avant i fora. Comprenc, per lo que em dius, lo malament que t'has de trobar a X [scil., Lleida, on Freixas va passar una temporada abans d'aconseguir la plaça de notari a Valls], empenyada, per desgràcia seva, en continuar sent Espanya. Aquí, almenys moralment que és lo que interessa, ja casi no en som, i per 'xò podem tenir, i tenim, esperança de redempció. La qüestió per Catalunya és europeisar-se, tallant més o menys lentament la corda que la lliga a la Morta. El viure és el primer deber. Qui no vulga seguir que no segueixi. Per Espanya ha arribat allò de: *sálvese quien pueda*.

I, finalment, quan parla sobre obra d'altri, com als nombrosos comentaris sobre Goethe, Byron, Shakespeare, Sòfocles, Guyau, Verdaguer, Zola, Dante; i a les cartes a Víctor Català sobre el *Llibre blanc* o els *Drames rurals*, a Pijoan sobre el seu *Cançoner*.

La **cronologia**, íntimament lligada a les anteriors, és una altra de les funcions dels epistolaris d'autor. Sovint, les cartes incideixen en la importància no tant del moment d'inici com de la seva finalització. És el cas, per exemple, dels comentaris que Maragall fa a Pijoan sobre la *Nausica* en la carta del 4 de setembre de 1910:

Si no li he escrit abans és perquè m'he anat engrescant en acabar la *Nausica* (sap? Aquell extracte dramatitzat de l'*Odissea*) i quasi no he fet res més des de que vaig tornar de Castellterçol [...] Doncs sí: ahir vaig acabar la *Nausica*; al capdavant potser no haurà resultat més que un entreteniment. Que hi he posat quelcom de viu, ho sé de segur; lo que no sé és si això hi haurà restat, de viu. En fi, ja està fet; però tinc molts dubtes en portar-ho al teatre; perquè em temo que allí s'acabaria de morir lo que no hagués mort a l'escriure-ho.

En aquest sentit cronològic són també molt valuoses les cartes a Bosch Gimpera entre el 7 d'agost del 1910 i el 18 de novembre del 1911 a propòsit de la traducció dels *Himnes homèrics*, complementades amb les escrites a Pijoan.

Maragall és força sistemàtic a l'hora de datar les cartes, tot i que la casuística és molt àmplia: des del desenvolupament total de lloc i data d'escriptura (Blanes, 14 de setembre de 1904: carta a Enric de Fuentes), a fórmules abreujades (Barna/B. i el dia, que la carta a Soler i Miquel assenyala només amb la xifra «26», però que pel contingut podem situar escrita a Barcelona, el 26 d'algun mes entre setembre i novembre del 1891); o mes; o mes i any. Hi ha algunes cartes sense datar, però sovint les podem situar en el temps precisament pel seu contingut: carta a Roura des de Bilbao, a mitjan d'agost del 1891, on li copia alguns versos de «Festeig vora la mar cantàbrica». O el cas de la carta a Soler i Miquel en la qual copia «La vaca cega» [Sant Joan de les Abadesses, cap a finals d'agost del 1893]. Maragall solia escriure cartes llargues, redactades en diferents moments del dia o fins i tot durant més d'un dia: una carta a Clara començada a les 2 de la matinada del 4 de juliol de 1891 i acabada l'endemà perquè no s'hi veia de son. En d'altres hi precisa fins i tot l'hora: la carta a Soler i Miquel en la qual li avança «vuit o deu ratlles de lo que vull respondre a l'endrega [...]». A l'Endrega escrita per Sardà a *Poesías* 1891, Maragall respondrà amb «Nuvial»:

Resplendent, sencera, arrodonida,
alça's per sobre el mar la lluna plena;

[Barcelona], 25 febrer de 1892 (1 de la tarda).

Troblem també les cartes seriades a Roura: dies 17, 18 i 21 de febrer, a la una de la nit del mateix 21; o les dels dies 1, 2, 3, 4, 7, 16, 27, 28, 29 de maig del 1890 que Maragall envia totes juntes a l'amic que és a les Filipines. El dia 29 de maig escriu:

Demà marxa el correu i aquesta carta s'ha d'acabar, te dec haver donat una *lata* de primera força, però no tens pas tantes feines que fer [...] Adéu, fes força bondat i cuidado amb les bèsties. I l'alemany, com va? Ves de conrear lo Noi Goethe i lo Noi Schiller. Veiam si quan continuarem la traducció dels *Reisebilder* estaràs una mica més fort: però ca! Sempre hauràs d'admirar la meua intuïció que tradueix qualsevol paraula estranya només que pel geni de la llengua. Això és talent! Adéu, maco, ja saps que t'estima en JOANET.³

3 La referència va a *Reisebilder, Quaderns de viatge*, que Heine va publicar entre 1824 i 1836. A la Biblioteca de Joan Maragall es conserva una edició il·lustrada del *Buch der Lieder*, Berlín, Emil Dominik, 1890, i una edició de les *Obres completes* publicada a Hamburg, Hoffmann und Campe, 1885.

Les sortides espiades dels vaixells i la mandra de Roura per contestar explicarien que tot i escriure-li molt sovint, Maragall enviés les cartes en bloc.

Les cartes de Maragall aporten també molta informació sobre el procés d'edició dels seus textos, les sensacions que experimenta davant el llibre acabat de publicar i la reacció dels altres, en podríem dir, la recepció en calent dels textos. Sense anar més lluny, en una carta a Clara del 18 de juliol de 1891, Maragall dóna notícia de la seva primera col·laboració al *Diario de Barcelona*:

El otro día puse en el *Diario* una crítica cortita de un drama que se estrenó en Eldorado,⁴ y ayer el señor Mañé me dijo que estaba muy contento de aquella crítica y me felicitaba por ella, y que pronto me encargaría más trabajo en el *Diario* porque ahora va a salir de la redacción uno de los redactores. Esta felicitación y esta promesa me llenaron de alegría, no por amor propio o interés personal, sino porque en seguida me acordé de ti, que has de ser la cariñosa compañera de mis glorias y de mis penas [...]

En la primera carta a Roura, del 5 de febrer del 1892, després d'haver-se casat amb Clara, li descriu emocionat el volumet de *Poesías* que els amics li havien fet arribar a casa el mateix dia del casament: «una caixa amb cent exemplars impresos, numerats, de poesies meves i traduccions de Goethe». Per la carta del 25 de febrer del mateix any a Soler i Miquel, sabem que Maragall va fer enquadrar el volum per repartir entre familiars i amics.

A Soler i Miquel (1 de juny del 1893) explica el procés de redacció de l'article sobre Nietzsche per al *Diari de Barcelona*:

[...] ja està imprès de proves, però ara me'l faran passar pel sedàs de la censura eclesiàstica [...] Veiam què farà la censura: per «supuesto» que jo no passaré per més que per allò que pugui bonament passar. Suprimir lo que vulguin fins a cert punt, segons com atenuar; variar l'enfocament, no. Me sembla que si vull continuar escrivint en el *Diari* m'hauré de decidir a fer sèries d'articles sobre «La izquierda del Ensanche» o «Las palomas mensajeras».

De la preparació per a la impremta del primer llibre *Poesies*, en tenim molta informació per les cartes a Soler i Miquel, com en aquesta, d'abans del 21 d'abril de 1895:

La coberta ha quedat molt bonica: en Massó s'encarinyà en posar-hi una orla d'un estil un xic rococó però molt fina i elegant; amb tinta rogenca fa un efecte molt bonic. M'afalaga molt lo vostre carinyo en haver-vos-en endut les proves: el llibre, íntimament, és obra tan vostra com meva, i tot lo que vós ne feu ho trobo molt ben fet. No sé si sabeu que per a completar els cinc fulls vaig afegir-hi dues composicions: *Les flors que s'esfullen* i una que vaig fer la setmana passada i copio al redere: *Nit d'abril* [...]

4 Es tracta del drama en tres actes de Luis CALVO Y REVILLA, *El crédito del vicio*, *Diario de Barcelona*, 8 de juliol de 1891.

I per les cartes conservades de Lluís Via a Maragall sabem del desgavell a la impremta de Joventut a l'hora de compondre *Les disperses*.

També per una carta a Rahola (3 juliol 1911) coneixem la negativa a publicar «La ciutat del perdó»:

Tres o quatre dies abans de l'afusellament d'en Ferrer vaig enviar a *La Veu* un article titulat «La ciutat del perdó» en què el meu pobre esforç, isolat enmig de la fúria repressiva, intentava una girada en l'opinió del públic i, consegüentment, en la conducta del govern. D'aquest article –que li mostraré l'original quan ens vegem– se m'enviaren proves a revisar... i després no es publicà per *raons* que se'm donaren per escrit quan, malauradament, ja havia passat l'ocasió. Fou potser culpa meva no haver-lo enviat de primera intenció a un altre periòdic, però em semblà que sols en *La Veu* podia destacar-se amb eficàcia. D'això mai n'he dit res a ningú –à *quoi bon?*–, però vostè, amic, té ara el dret de saber-ho, només per saber-ho, ja que ve al cas [...]

Potser per «compensar», *La Veu* li va publicar, el 2 de maig de 1910, en primera plana l'«Oda nova a Barcelona».

També relacionat amb l'edició però amb actors diferents, les cartes de Maragall aporten informació valuosa sobre els problemes d'edició de textos d'altri. Només un exemple: per les cartes de Maragall a Lloret (i algunes a Roura) sabem de les complicacions de Mañé i Flaquer per tirar endavant el setmanari *La Velada* (1892-1894), que sembla que va ser la nineta dels ulls de Mañé, quins articles es triaven i qui s'encarregava de les traduccions i els refregits que s'hi feien de *La Nature. Revue des sciences et de leurs applications aux arts et à l'industrie. Journal hebdomadaire illustré* (1893-1962) dirigit per Gaston Tissandier, *El Globo*, diari espanyol (1875-1930) o *La Dépêche*, entre d'altres.

3.

Al principi d'*El meu Don Joan Maragall* Pijoan es lamentava que ell mai no havia tingut «cap traça en escriure cartes, en les quals sempre dic més coses de les que cal dir. En canvi ell [*scil.*, Maragall] tenia un do especial per això –ell s'ho coneixia. Contava que En Mañé i Flaquer el va provar el primer dia fent-li escriure una carta i es va quedar parat de lo meravellosament que se n'havia sortit En Maragall, i fins després diu que li deia sovint que ell, En Maragall, no devia fer sinó... escriure cartes».⁵

Glòria Casals

5 Josep PIJOAN, *El meu Don Joan Maragall*, Barcelona, Llibreria Catalònia, [1927], p. 10.